

ORVOSTÖRTÉNELEM
Az államorvostantól az államorvostanig
(A Szegedi Tudományegyetem Közegészségtani intézetének
története napjainkig: egyetemtörténeti tanulmány)

I. rész

PROF. MINKER EMIL

Szegedi Tudományegyetem Gyógyszerhatástani és Biofarmáciai Intézet, Szeged

Összefoglalás: A történelmi Magyarország korai újkorában a jezsuita rend kezelésében három egyetem alakult bölcséleti és teológiai karral. Időrendben: 1581-ben a Báthory István alapította kolozsvári, 1635-ben a Pázmány Péter alapította nagyszombati, valamint 1657-ben Kassán, Kisdi Benedek által létrehozott egyetem. Mindháromnak ismert az alapítólevele, továbbá rendelkeztek szabályszerű uralkodói jóváhagyással. Történetük szorosan kapcsolódott nemcsak az akkori Erdély és Magyarország, hanem a jezsuita rend történetéhez is, melynek megfelelően 1810 körül bevezette törvényszéki sebészet néven az államorvostan fogalomkörébe tartozó képzést. Kolozsvárott ez a képzés törvényszéki orvostan néven is szerepelt a Tanintézet történetében megszűnéséig, 1872-ig.

Nagyszombatból Budára, majd Pestre költöztetett egyetemen az államorvostan oktatása – a Habsburg-birodalomban elsőként – 1793-ban kezdődött.

Kulcsszavak: Korai újkor magyar egyetemei, orvosi rendészet, törvényszéki orvostan, államorvostan, közegészségtan

Egészségtudomány 53/2 67-76 (2009)

Közlésre érkezett: 2008. június 16-án

Elfogadva: 2008. június 28-án

Prof. Minker Emil
SZTE Gyógyszerhatástani és Biofarmáciai Intézet
6720 Szeged, Eötvös u 6
e-mail:minker@pharm.u-szeged.hu

Bevezetés

Az államorvostan c. tantárgyat – a Habsburg-birodalom többi egyetemét megelőzve – elsőként a pesti egyetem orvosi karán 1793-ban vezették be. 1874-ig ez magába foglalta a törvényszéki orvostant (*medicina forensica*, forensic medicine) az orvosi rendészetet (*politia medica*), az egészségügyi rendeletek és azok végrehajtásának az oktatását.

A hazai orvosi rendészet vagy orvosrendőrség ezt megelőző gyakorlatát Demkó, valamint Gortvay munkájában olvashatjuk (1,2)

1874-re megérett a helyzet a pesti egyetemen, hogy az orvosi rendészetet és az egészségügyet szabályozó rendeletek végrehajtását, valamint az újak tudományos megalapozását magába foglaló közegészségtant önálló diszciplínaként elkülönítsék a törvényszéki orvostantól.

A közegészségtan, mint tudomány és egyetemi tantárgy művelése a müncheni Max Pettenkofer (1818–1901) fellépésével vette kezdetét, Európában másodikként a pesti egyetemen létesült közegészségtani tanszék. 1883-ban a kolozsvári egyetemen is megalakult a közegészségtani intézet. A kolozsvári intézet története – a történelem jóvoltából – Szegeden folytatódott.

Jelen munkánkban közegészségtan keretében oktatott tárgy előzményét és a folytatást kívánjuk vázolni. Ez a történet bizony meglehetősen szerteágazó, melynek során kitérünk a háttérben munkáló motiváló tényezőkre, amit egyetemtörténetként is szoktunk említeni.

Kezdjük tehát a pesti egyetemmel és az államorvostannal.

Miként lett Pest városának egyeteme?

A pesti egyetem meglehetősen hosszú történet végén érkezett Pestre. Alapítóját Pázmány Péternek (1570–1637) nevezték, aki 1635-ben elhatározta, hogy Nagyszombatban egyetemet alapít (3,4).

Ki volt Pázmány Péter és miként került abba a helyzetbe, hogy Nagyszombatban egyetemet alapíthatott?

Pázmány Péter eredetileg református nemesi család fia (apja Pázmány Miklós bihari alispán, anyja Massai Margit), 1580-ban Váradon kezdte iskoláit. 1582-ben megözvegyült apja elvette a katolikus Toldy Borbálát. Mostohaanyja és Szántó István (1541–1612), a kolozsvári egyetem Rómát is megjárta jezsuita tanára, hatására 1583-ban katolizált. 1583–87 között a kolozsvári jezsuita iskola növendéke volt, ahová Szántó István küldte. Ott a gimnáziumi tanulmányok befejeztével 1587–88-ban elvégezte a filozófia első évét, s 17 éves korában belépett a jezsuita rendbe (3,4,5)

Ezt a bizonyos kolozsvári iskolát és jezsuita kollégiumot Báthory István (1533–1586) 1571-től erdélyi fejedelem, 1575-től Lengyelország és Litvánia uralkodója alapította 1581. május 12-én Vilnában kelt alapítólevelével, mégpedig azzal a kifejezett szándékkal, hogy egyetemmé fejleszti. Ez sok-sok viszontagság közepett valóban egyetemmé alakult (6,7,8,9)

Pázmányt 1588-ban Kolozsvárról Lengyelországba küldték, ahol 1588-90-ben novícius Krakkóban. 1590–1593 között Bécsben a filozófiát végezte. Elöljárói kitűnő képességei miatt Rómába küldték, ahol 1593–97-ben a Collegio Romano teológus növendéként 1597-ben elnyerte a hittudományok doktora fokozatot és áldozópappá szentelték.

Pályafutása során Pázmány Péter, aki tehát tanulmányait Kolozsvárott kezdte,

mint a magyar ellenreformáció vezető személyisége korszakalkotó irodalmi és politikai tevékenységet fejtett ki.

Az esztergomi érsekség úgy került Nagyszombatba, hogy az 1526-os tragikus kimenetelű mohácsi csata után a történelmi Magyarország középső része a nyugat felé terjeszkedő

oszmán birodalom felvonulási területe lett. 1541, Buda eleste után az ország három részre szakadt. A török által elfoglalt terület egyre bővült, kezdetben fenyegette, majd 1543-ban el is foglalta Esztergomot. Az esztergomi érsekség ezért a katonailag biztonságosabbnak tűnő Nagyszombatba menekült.

Ugyanezen okok miatt Eger folytonos török fenyegetettsége, majd a város elfoglalása elől az egri püspökség Kassára költözött, ahol Kisdi Benedek (1598–1660) püspök 1657-ben Jászón kelt alapítólevelével jezsuita egyetemet alapított.

Pázmány Péter 100.000 forintos alapítványt tett a nagyszombati egyetem számára, melyet II. Ferdinánd császár 1635. október 18-án kelt aranybullás privilegialis levelével megerősített (3,5)

Az egyetem 1635. november 13-án nyílt meg két karral, bölcséleti és teológiai fakultásokkal.

Áttekintve az eddigieket, történeti szempontból összefoglalva leszögezhetjük, hogy a korai újkorban a történelmi Magyarország területén (amely magába foglalta Erdélyt is), három jezsuita fenntartású egyetem jött létre: Báthory István 1581-ben Kolozsvárott, Pázmány Péter 1635-ben Nagyszombatban és Kisdi Benedek 1657-ben Kassán létrehozott egyeteme.

Mária Terézia (1717–1780) nemcsak a bécsi, de a nagyszombati egyetemet is alaposan újjászervezte. Az addig érseki egyetemet állami kezelésbe vette, 1769-ben negyedik karként orvosi kart szervezett, majd 1777-ben Budára költöztette és ellátta új alapítványokkal.

Mária Terézia fia, II. József (1741–1790) Magyarország közigazgatási központjaként Pozsony helyett Budát, és a budai várat szemelte ki, ezért felszólította az egyetemet, hogy sürgősen távozzanak a budai várból. Így került az egyetem teológiai kara Pozsonyba, a többi kar Pestre, a korábbi jezsuita kolostor épületébe, az Újvilág utcába. Ezt az épületet titulálták később nemes egyszerűséggel “nyomortanyá”-nak (4)

Íme, így lett tehát Pestnek egyeteme, melynek orvosi karán – a Habsburg-birodalomban elsőként – államorvostant oktattak. Ennek az elsőségnek külön története van.

Az államorvostan a pesti egyetemen

A pesti egyetemen az államorvostan c. tantárgy keretében az első félévben a törvénytudományi orvostant, a második félévben az orvosi rendészetet tárgyalták. Első tanáraként Schraud Ferencet (1761–1806) említjük, aki korábban Csongrád és Csanád megye, valamint Szeged szabad királyi város tisztiorvosa volt. Előadásainak anyagát Aphorismi de politia medica című könyvében foglalta össze.

Schraud 1761-ben született Pesten. Lembergben (Lwow) és Bécsben tanult, 1786-ban promoveálták és 1790-ben került Szegedre. Szegedről nevezték ki eredetileg 1792-ben Pestre az elméleti orvostanra, továbbá megbízták az 1793-ban felállított államorvostani tanszék vezetésével is. Ezen felül mellékállásban betöltötte még Pest város physicus secundariusának posztját is. Meghalt 1806-ban Kismartonban.

Peter Frank esete Stifft báróval

Annak, hogy 1793-ban, a birodalom egyetemeit megelőzve elsőként Pesten létesült az államorvostannak tanszéke, egészen nyilvánvaló oka volt. Erről az elsősegről is érdemes néhány szót ejteni.

Jóllehet a törvénytudományi orvostannak kiváló művelője akadt Peter Frank (1745–1821), a bécsi közpórház (Allgemeines Krankenhaus) igazgatójának a személyében, mégsem kapott katedrát a bécsi egyetemen. Peter Frank nevét az 1779–1819 között kiadott hatkötetes és két pótkötettel kiegészített munkája tette ismertté. Peter Frank szerencsétlenségére a császár, I.

Ferenc saját házi orvosát és egyik kegyeltjét, Stifft bárót (+1835) tette meg országos főorvosnak, valamint az egyetemi tanulmányi ügyek legfőbb felelősének. Nos, ez a Stifft András József báró csak azokat hagyta pozícióba kerülni, akik számára megnyerőek voltak. Akik pedig már pozícióba kerültek, de nem élvezték Stifft báró szimpátiáját, kíméletlenül elüldözte. Csak a kemény idegrendszerű és nagy hírnévre jutott bécsi szülész, Boer professzor volt képes magas koráig ellenállni Stifft kitartó üldözésének.

Peter Frank Bécsből Göttingenbe, Paduába majd Vilnóba ment tehetségének megfelelő pozíciókba, s csak 1808-ban ment vissza Bécsbe. Addigra már a tanszéket betöltötték.

Stifft és Frank viszonyát még egyéb affér is terhelte.

Frank ugyanis mindent megtett a himlőoltás népszerűsítésére, de Stifft ugyancsak minden eszköz igénybevételével akadályozta azt még akkor is, amikor az 1800. évi járvány a város gyermekeinek egyharmadát elpusztította. Ennyi gyermek halála terhelte a báró lelkét!

Végül Frank nézete győzött a vitában és 1802. március 20-án körrendeletben rendelték el a himlőoltást.

A himlőoltást egyébként Kolozsvárott – a később Pestre áthelyezett – Eckstein János (1761–1812) vezette be!

Stifft báró 33 éven át tartó rendszerét I. Ferencnek az orvostudományra alkalmazott formájaként tartja számon az orvostörténet.

Nem ok nélkül!

Schraud távozása utáni történet

Miután Schraud 1802-ben távozott az egyetemről, egyszerre két tanszék is megüresedett, mégpedig az államorvostan és az elméleti sebészet. Az uralkodó a kiírt pályázaton első helyezést kapott, korábbi sebész korrepetítor Bene Ferencet (1775–1858) 1803. január 31-én nevezte ki az államorvostan és az elméleti sebészet rendkívüli tanárának.

Őt követte az 1816. dec. 30-án kinevezett Böhm Károly (1778–1844).

Böhm Károlyt az államorvostani tanszékről egészségének megromlása miatt 1843. május 16-án nyugállományba helyezték. Helyettesítésével ifj. Bene Ferencet bízták meg. 1845. nov. 11-én pályázatot hirdetett a kar. A Csausz, Sauer és Balassa összetételű bizottság esélyes pályázóként Rupp N. Jánost és Bugát Pált jelölte. Végül Rupp N. János kapott (1818–1881) 1845. ápr. 15-én kinevezést (10)

1874-ben a Rupp által előadott államorvostanból leválasztották az újonnan alapított közegészségtant, s Ruppnak élete végéig a törvényszéki orvostan előadása maradt, aki 11 éven át töltötte be a dékáni tiszteletet. Élete befejezéseként 1881. április 24-én az egyetemi tanácsülésen felterjesztés felolvasása közben hirtelen összeesett és meghalt.

Így érkeztünk el történetünk ennek a szálán 1874. évig

Volt azonban a történetnek egy másik, sőt egy harmadik szála is.

A történet második, kolozsvári szála

A történetünknek második szálát is Pázmány Péterrel kapcsolatban kezdtük el. Említettük, hogy Pázmány a tanulmányainak első szakaszát a kolozsvári jezsuita iskolán kezdte, ahol 17 éves korában belépett a jezsuita rendbe. Ez az iskola lett a Báthory-egyetem. Erdély első egyetemét Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel-litván uralkodó hozta létre a jezsuita rend vezetése alatt Kolozsvárott, Vilnóban 1581. május 12-én kelt alapítólevelével. Ennek az egyetemnek a sorsa szorosan összekapcsolódott a rend történetével. A rendet többször kitiltották Erdélyből, épületeit 1603-ban lerombolták, de a rend tagjai a kitiltások ellenére

minden alkalommal visszatértek, s munkájukat ott folytatták, ahol abbahagyni kényszerültek. A rend a tanító működésének folyamatosságát 1773-ig, a rend feloszlatásáig mindvégig fenntartotta és oktatásának magas színvonalát fenntartva biztosította Erdély számára a vezető értelmiség kiképzését. (6,7,8 11,12,13,14,15)

A jezsuita rend feloszlatásával Mária Teréziára (1717–1780) hárult a kolozsvári egyetem további sorsának alakítása.

Kolozsvárott kezdő lépésként a gazdátlanul maradt egyetemet átszervezte, és kiegészítette jogi, valamint orvosi karral. Mivel az érdekeltek a felekezetek közötti vezetésben nem tudtak egyezsége jutni, Mária Terézia az egyetemet a piarista rendre bízta.

Mária Terézia elképzelése szerint ez az újjászervezett kolozsvári egyetem lett volna hivatva betölteni Magyarország keleti felében azt a szerepet, melyet az 1635 óta Nagyszombatban létrehozott, és 1777-ben Budára költöztetett egyetem az ország nyugati felében betöltött. Ez a kezdeményeiben négykarú, ún. teljes egyetem kezdeménye Kolozsvárott mindössze 1775–1784-ig állott fenn, de létezett!

1780-ban trónra lépő II. József (1741–1790) – reformjainak megfelelően – egész birodalma oktatási rendszerét átszervezte. Szerinte egy országnak egy egyetem is elég (Bécs, Prága, Buda és Lemberg), a többi egyetemet, így Kolozsvárét is, líceummá degradálta (1784).

A líceummá lefokozott tanintézetből II. József a teológusokat 1786-ban a pesti központi papképzőbe vezényelte, ezzel megszűnt Kolozsvárott a katolikus papképzés.

1787-ben II. József a kolozsvári líceum orvosi karára a bonctant, szülészeti és sebészeti tanító Laffer József (1741–1798) mellé kinevezte Fuhrmann Pétert (1755–1816), kinek feladata lett az állatgyógyászat tanítása.

II. József halála után a líceum fejlődésnek indult. II. Lipót (1747–1792) a bonctanra állandó segédet (adjunctust) rendelt, I. Ferenc (1768–1835) két tanszéket (élet-, vegy- és kórtan, továbbá szemészet) alapított. Ezzel a Mária Terézia által korábban elképzelt – de függőben hagyott – fejlesztés folytatódott.

A líceum további története során az orvosi kar 1817-től az erdélyi tiszti főorvos felügyelete alá került, és ettől kezdve Orvos-sebészeti Tanintézet néven csak lazán kapcsolódott a líceumhoz. Ez líceum és az orvos-sebészeti tanintézet 1848-ig – nevéől függetlenül – betöltötte egy regionális egyetem szerepét (9).

A kolozsvári egyetem és líceum

1793-ban a Mária Terézia által újjászervezett Báthory-egyetem, majd II. József által líceummá lefokozott tanintézetének négy orvos tanára (Laffer József, Etienne András, Fuhrmann Péter, Müllersheimi Molnár József) és egy adjunctusa (Horváth Ferenc) az 1794. évi tiszti név- és címtár szerint 9 tantárgyat tanított. Ezek voltak: 1. bonctan, 2. vegytan, 3. ásványtan, 4. élettan, 5. kórtan, 6. sebészet, 7. szülészeti, 8. szemészet és 9. állatgyógyászat.

Az államorvostan itt még nem szerepelt. Ezzel szemben 1817-től a líceum orvosi karából az erdélyi országos főorvos felügyelete alá került Orvos-sebészeti Tanintézet néven polgári sebészeket képező intézmény 1817/18. tanévben feljegyzett tanárai a következők: 1. Intze Mihály az élettan, az általános kór- és gyógyszer-tan (materia medica) tanára. 2. Keresztes Elek bonctan, sebészet, szülészeti és törvényszéki sebészet tanára. 3. Judenhoffer Mihály orvostudor, sebész-, szülész- és sebész-mester, a szemészet tanára. 4. Bruszt Elek sebész- és szülész-mester, az állatgyógyászat ny. r. tanára. 5. Adjunctus: Pfenningsdorf Antal sebész-mester. 6. Intézeti szolgáló: Imre István.

Mint látható, Keresztes Elek tárgyai között szerepel a törvényszéki sebészet. Ezen a néven szerepelt a pesti egyetemen a hivatalosan államorvostan néven összevont tárgy törvényszéki

orvostan sebészi része. Sőt Keresztes Elek neve a tantárgyainak megjelölése nélkül már az 1810-es tanári kar tagjai között szerepelt.

Hiteles forrásunk, Maizner János (1828–1902) munkájának (16) 22. lapján lábjegyzetben olvasható az alábbi. 1842/43. tanévben felsorolt tárgyak között nem szerepel a törvényszéki sebészet és a tetszhaláltan. Ennek ellenére nagyon valószínű, hogy mindkét tárgyat előadták mindvégig, mert 1847-ben Bruszt Elek sebész- és szülésmester tantárgyai között újra szerepel a vizsgák között a 3. tanév első félévében a törvényszéki sebészet, a második félévben a tetszhaláltan.

A szabadságharc után 1849-ben Bruszt Elek tárgyai között ugyanazt olvashatjuk, de 1851-ben már azt találjuk, hogy az egy féléves tárgyak között szerepel a törvényszéki orvostan, melyből a félév végén vizsgát kell tenni. Itt tehát először jelenik meg a „törvényszéki orvostan” kifejezés.

Miután 1853. szeptember 20-án Bruszt Elek nyugállományba vonult, ezért Werzár Györgyöt bízták meg az állati járványtan és állati rendészet, valamint a törvényszéki orvostan és tetszhaláltan helyettesítésével. Íme itt jelenik meg az állati járványtan és állati rendészet c. tantárgy Kolozsvárott.

Ugyancsak 1853-ban napirendre került a bonctan és a szülészet szétválasztása. A növénykert felállítása mellett pályázatot hirdettek a bonctan, az állatjárványtani és állati rendészeti, valamint a törvényszéki orvostani tanszék betöltésére. Mivel az állatjárványtani és állati rendészeti, valamint a törvényszéki orvostani tanszékek betöltésére esélyes Werzár György időközben elhunyt, Bruszt Elek nyugalmazott tanárt kérték fel helyettesítésre. 1854-ben a király Lenhossék Józsefet (1818–1888) kinevezte a bonctan mellett a törvényszéki orvostan és tetszhaláltan rendes tanárává.

A kolozsvári főtörvényszék 1855. május 14-én kelt rendeletével meghagyta, hogy a törvényszéki boncolásokat az orvos-sebészi tanintézet tanára és a harmadéves sebészethallgatók jelenlétében a Karolina-kórház „bonckamrájában” kell tartani.

Az állatjárványtani és állati rendészeti tanszék végleges betöltése Zahn Ferencnek az állatgyógyászat rendes tanárává való 1855. március 15-i kinevezéssel megtörtént, ezzel az állatjárványtani és állati rendészet ügye is rendeződött.

Marussi István 1856. november 4-i halálával megüresedett élet-, kór- és gyógyszeratan tanszékre heten pályáztak. Közülük a király 1857. aug. 27-én Jendrassik Jenő E.-t (1824–1891) nevezte ki. Mivel Őfelsége Lenhossék Józsefet 1859. szept. 11-én a pesti egyetemre helyezte át, Jendrassik a saját tárgyai mellett helyettesként a bonctannal együtt a törvényszéki orvostan és tetszhaláltant is örökölte. Amikor pedig Czermak N. Jánost (1828–1873) pesti tanszékéről a „hazafias érzelmű” (magyarul irigy) sajtó és tanártársai elüldözték (mert nem tudott rendesen magyarul) Jendrassikot helyezték át Pestre. Utóda Kolozsvárott Balogh Kálmán (1835–1888) lett, aki Jendrassiktól a főtárgyai, az élet-, kór-és gyógyszeratan mellett a törvényszéki orvostant és tetszhaláltant is örökölte. Balogh 1863 és 1867 között működött Kolozsvárott, akit a kiegyezés után Pestre helyeztek át.

Amint az jól ismert, a kiegyezés után azonnal napirendre került az Orvos-sebészi Tanintézet egyetemi karrá való átalakítása. Ebben az időszakban a törvényszéki orvostant és tetszhaláltant Török Aurél helyettesítette, majd a kórbonctan tanszékének (Genersich Antal) felállításával a törvényszéki orvostant oda csatolták.

Mint láttuk e meglehetősen szövevényes történet során 1810-től a törvényszéki sebészet, törvényszéki orvostan, tetszhaláltan, állati járványtan és állati rendészet címen oktatott – lényegében államorvostan – tantárgy különféle neveken az 1872-ben megszűnő Orvos-sebészi Tanintézet történetében mindvégig szerepel. A kolozsvári egyetem 1872-es újbóli megnyitása után már ugyanezen tárgyak államorvostan cím alatt szerepelnek.

Talán lesz 2008 után vállalkozó, aki szabad bejárást remélve, az erdélyi (elsősorban a piarista) levéltárakban kutatva további részleteket tárhat fel nemcsak a tárgy nevének létezéséről, de a tartalmi részekről is.

A történet harmadik, kassai szála

Amikor Eger hadműveleti terület lett, a város 1552-es sikeres megvédése ellenére, később, 1596. október 13-tól 1687. december 17-ig török megszállás alá került. Amikor a török Egeret is fenyegette, az egri püspökség – Esztergomhoz hasonlóan – biztonságosabb területre, Kassára menekült.

Kisdi Benedek, az immáron a Kassára költözött egri püspök Jászón, 1657. február 26-án kelt alapítólevelével – a jezsuita atyák közreműködésével – egyetemet (Studium Generale, Universitas Episcopalis) kívánt alapítani Kassán. Az alapítás alaptőkéje 60.000 forintról szólt.

I. Lipót (1640–1705) császár és király 1660. augusztus hó hetedikén jóváhagyó oklevelet adott ki a kassai egyetem megerősítéséről.

A történelem által gyakran látogatott kassai egyetem sorsa sem sokban különbözött a kolozsváriétól, csak Nagyszombat maradt háborítatlan.

1687. dec. 17-én felszabadult Eger, s a püspök visszatérhetett eredeti székhelyére. A jezsuita rend 1773-as feloszlásával az egyetem püspöki liceummá alakult, s a történetet a következőkkel zárjuk.

Eszterházy Károly (1725–1799) egri püspök a liceumra Hell Miksa (1720–1792) tervei szerint (aki rövid ideig a kolozsvári egyetemen is tanított) csillagászati obszervatóriumot épített, melyet a legkorszerűbb eszközökkel szerelt fel. 1769-ben az irgalmas-rendi kórházzal kapcsolatosan orvosi képzést indított, melynek megszervezője Markhot Ferenc (+1796), Szolnok és Heves vármegyék főorvosa volt.

Mindezek nyilvánvaló módon az egyetemmé alakulást célozták. Ez a püspöki orvosi iskola hivatalos támogatás nélkül indult, de a nagyszombati orvoskar alapításával elsorvadt és 1774-re megszűnt.

Ennek emlékére Markhot Ferenc nevét viseli napjaink egri kórháza. Ebből a szép történetből ennyi maradt a ma embere számára.

A szálak összefutnak: A pesti egyetem 1849 után

A Habsburg-birodalom történeke egyik legnagyobb megrázkódtatása az 1848/49. évi magyar szabadságharc volt.

A pesti egyetemről – elsősorban Győry Tibor (1869–1938;(4) jóvoltából – sok-sok mindent tudunk arról, hogy mi történt a szabadságharc alatt és után.

A kolozsvári Orvos-sebészi Tanintézetéről és a liceumról, ugyanerről a korról alig valamit, de tudunk.

A legrövidebb kassai szál Marhot Ferencsel lezárult.

Mi történt a szabadságharc leverése után Pesten?

Már 1849 július 19-én Pestre érkezett Haynau, Julius Jacob Freiherr (1786–1853) tábornok kinek vezetésével megkezdődött a véres megtorlás. Ez 1850. július elejéig tartott. Haynau idején 101 (újabb adatok szerint 144; (10) halálos ítéletet hajtottak végre, 1200 főt zártak börtönbe vagy ítélték várfogságra, és több ezer embert internáltak. Aki tehetett még időben külföldre ment, mint pl. Eötvös József (1813–1871) és sógora, Trefort Ágoston (1817–1888), a bukás után pedig ezrek emigráltak. Mások távoli vidéken a rokonoknál bujdosnak, mint pl. Than Károly (1834–1908), a magyar kémia egykori nagyja, aki kezdetben Mezőberényben,

majd Hódmezővásárhelyen és végül Szegeden patikusnak állt. Csak a közkatonák és az altisztek ellen nem folyt külön eljárás. Akiket a honvédségből kézre kerítettek (mintegy 40 – 50 ezer főt), 7 évre besorozták a császári hadseregbe.

A császár a nagyszzebeni születésű báró Karl Geringert (1806–1889) nevezte ki Magyarország teljhatalmú kormánybiztosának, belügyminiszterré báró Alexander Anton Stephan Bachot (1813–1893), ő pedig Pest rendőrfőkévé a grazi egyetemen jogot végzett, majd ügyvédi gyakorlatot is folytatott Josef von Osterek Prottmann auditort (rendőrbíró) nevezte ki.

Geringer a pesti egyetemen a reaktivált jogász professzor, Virozsil Antal elnökletével igazolóbizottságot hozott létre. A bizottság a szabadságharc idején tanúsított magatartásuk alapján mindenkit megvizsgált és akkori viselkedése alapján minősített.

1949. nyarán a nagynevű sebész és kari igazgató Balassa János (1814–1868) néhány hónapig börtönben ült, segédjét Markusovszky Lajost (1815–1892) eltanácsolták az egyetemről, Korányi Frigyes (1828–1913) Nagykállóba száműzték.

Markusovszky eltanácsolásának oka pedig a következő volt. Őt a magyar kormányzat 1949. tavaszán Komáromhoz közeli Ács község mellett vívott csatában súlyos fejsérülést szenvedett Görgey Artúr (1818–1916) mellé küldte. Ő kezelte gyógyulásáig a tábormokot, aki a fegyverletétel után elkísérte Görgeyt az internálásba is.

Prottmann rendőrsége pedig mindenkit figyelt, mindenről tudott.

Miután Balassa kiszabadult, körülötte baráti kör szerveződött. Kezdetben kilovagoltak, majd a budai hegyekbe kirándultak, hogy eltűnjenek Prottmann kopóinak vizslató szeme elől.

A Balassa–kör

A Világos utáni évtizedben történt események elvezettek 1854-ben a szükségállapot megszüntetéséhez, az 1857-es általános amnesztiához és az 1860. évi Októberi Diplomához. Addigra eltűntek a színtérről Geringer, Bach, Prottmann, Virozsil és kiszolgálóik, a szabadságharc alatti magatartásuk miatt pedig az eltávolítottak visszatérhettek a közéletbe.

Markusovszkyt ugyan nem engedték vissza az egyetemre, de ő 1857-ben megalapította az Orvosi Hetilapot. Korányi Frigyes azonban visszajöhetett Szabolcsból Pestre. Balassa baráti köre pedig kezdetben szombatoként a Mihalek-féle vendéglőben, később a Marchal vendéglős által bérelt nemzeti kaszinó különtermében jöttek össze fehér asztal mellett. Nos, ennek a körnek – melynek se alapszabálya, se tisztségviselője nem volt – tagja csak meghívott személy lehetett. E körben az egyetem tanárai (többek között Balassa János, Markusovszky Lajos, Korányi Frigyes, Balogh Kálmán, Högyes Endre. id. Bókai János, Tóth Lajos, Wagner János, Lumnitzer Sándor, Semmelweis Ignác, Jendrassik Jenő) vacsora közben beszéltek meg az egyetem dolgait, gondjait.

1867 után Eötvös meghívta minisztériumába Markusovszky Lajost, hogy legyen az egyetemek ügyének legfőbb intézője. Eötvös későbbi utódját, Trefort Agostont Markusovszkyval nemcsak a hivatali kapcsolat kötötte össze, hanem mindkettejüknek közös szívügye volt a magyar közegészségügy!

1868-ban, 54 évesen, ereje teljében meghalt Balassa János. Örökébe a társaságban Markusovszky lépett. Markusovszky leghasznosabb segítsége volt az éles szemű – fentebb már említett – Balogh Kálmán, a modern magyar gyógyszerian megalapítója, aki az Orvosi Hetilapban is főmunkatársa lett. Ez a társaság nemcsak kereste, támogatta a tehetséges fiatalokat, hanem igyekezett pozícióhoz is juttatni őket. 1867 után bármilyen javaslat született a szombatoként összeülő baráti körben, hétfőre a javaslat már följegyzés formájában a miniszter asztalán volt!

A kolozsvári események 1849 után

Az 1848/49-es szabadságharc idején a kolozsvári líceum és a sebészeti tanintézet diákjai sebészként katonasorba álltak, de hírük nem ért el Kolozsvárra.

Az Orvos-sebészeti Tanintézet tanárai közül a szabadságharc bukása után mindössze Szilágyi Miklóst fosztották meg tanszékétől. A piarista rendfőnök Cseh Ferencet 1848 novemberében letartóztatták, Szebenbe vitték, ahonnan 1849 márciusában sértetlenül kiszabadult. Ennek ellenére – tartva az újabb letartóztatástól – júniusban Magyarországra menekült. Minden tanárt igazoló bizottság elé idéztek; Lehner Imre, Korecz Lőrinc és Tego Alajos piarista rendtagokat igazolás hiányában kitiltották Erdélyből.

A világoosi fegyverletétel után az újraindulni szándékozó líceumot azonban a katonai kormányzat feldarabolta.

Az orvos-sebészeti kar teljesen önálló tanintézetté lett, természetesen a Nagyszébenben székelő katonai kormányzat felügyelete alatt.

Ez a kormányzat a bölcséleti kart a piarista algimnáziumhoz csatolva főgimnáziummá alakította, amely – többszöri névváltoztatással – ma is működik a Farkas utcában Báthory István Líceum néven. Ez az iskola 2006-ban Magyar Örökség díjban részesülve megünnepelte fennállásának 425. évfordulóját.

A jogi kart felszámolták, helyébe Nagyszébenben német nyelvű jogakadémia létesült, amelyet 1863-ban visszahelyeztek Kolozsvárra, és oktatási nyelve magyar lett.

Ettől kezdve a Jogakadémia és az Orvos-sebészeti Tanintézet őrizte a Báthory István által alapított iskola folyamatosságát 1872-ig.

IRODALOM

1. *Demkó Kálmán*: A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a 18. század végéig. A szerző saját kiadása. Budapest. 1894.
2. *Gortvay György*: Az újkortól magyar orvosi művelődés és egészségügy története. 1. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1953.
3. *Bikfalvi Géza*: A magyar jezsuiták közép- és felsőfokú tanintézetek alapítólevelei a XVI-XVIII. Században. „Párbeszéd” 2007.08-03.
4. *Győry Tibor*: A kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. 3. kötet. Az orvostudományi kar története 1770 – 1935. Az egyetem 300 éves fennállásának ünnepe alkalmából kiadja a Pázmány Péter Tudományegyetem. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest. 1936.
5. *Gyenis András S. J.*: Régi jezsuita rendházak: Központi rendi kormányzat. Vác, 1941. 91 p.
6. *Gaal György*: Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár, 2001.
7. *Pusztai Virág*: A szegedi egyetem gyökerei. Beszélgetés dr. Szögi Lászlóval az ELTE könyvtárának főigazgatójával. Hökkentő – a szegedi hallgatók lapja. 2007.13. évf. 10. szám,p. 8–9.
8. *Szilás László S.J.*: A Jézus Társasága Magyarországon. Internet
9. *Szögi László*: Mindentudás Egyeteme. Szeged, 2007. október
10. *Hermann Róbert – Zakar Péter (szerk.)*: A források bővületében. Belvedere kiadó. Szeged, 2007.
11. *Bisztray Gy., Szabó T. A., Tamás L. (Szerk.)*: Erdély magyar egyeteme... Az Erdélyi Tudományos Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1941.
12. *Erdélyi Károly*: A kolozsvári r. kath. főgymnasium története 1579 - 1898. A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári r. kath. főgymnasium értesítője az 1897-8 tanévről. Kolozsvár, 1898. 5 141 .
13. *Jakó Zsigmond*: Négy évszázad a művelődés szolgálatában. A kolozsvári Báthori István iskola jubileuma. Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség. Budapest, 1997. Korunk 38/1979. 545 - 555 l.
14. *Márki Sándor*: A Ferenc József Tudományegyetem története 1872 – 1922. Szeged, 1922.
15. *Szabó Tibor - Zallár Andor*: A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem története. 1. rész Orvostudományi Kar 1921–1944. A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem kiadása. Szeged. 1992.
16. *Maizner János*: A kolozsvári orvos – sebész tanintézet történeti vázlata 1775 - 1872. Ajtai K. Albert könyvnyomdája. Kolozsvár. 1890.

PROF. EMIL MINKER

Department of Biopharmacy

University of Szeged

6720 Szeged, Hungary

Eötvös u .

e-mail:minker@pharm.u-szeged.hu

The history of university discipline of governmental medicine up to that of governmental medicine

Abstract: Three Jesuit university with faculty of philosophy and theology has been established in the early Modern Age of the historical Hungary. In order of time the Transylvanian voivode and Polish-Lithuanian ruler Stephan Báthory founded the first one at Kolozsvár in 1581, followed by archbishop Péter Pázmány in 1635 at Nagyszombat (Trnava) and finally by bishop Benedek Kisdi in 1657 at Kassa (Kosice). The foundation charter of all three mentioned universities is known, and all of them obtained royal deed of foundation, too. The fate of all three referred universities has been jointed not only to the history of Hungarian state (including Transylvania) but also to that of the Jesuit order.